

Fáber András: Speciális személyiségvonások a tolmácsolásban és a fordításban

Tapasztalati tények: speciális pszichológiai és pályaalkalmassági ismeretek nélkül is „tudjuk”, milyen a jó tolmács és milyen a jó fordító. Lesz-e vagy születik? Milyen mértékben tanítható, milyen képességek szükségesek hozzá és ezek mennyire fejleszthetők? Tanuljuk és tanítjuk, de mi és mennyire tanulható, tanítható meg belőle? (Technika és gyakorlat.)

„Vannak, akik azt mondják, hogy tolmácsnak születni kell”. Olyan adottság szükséges hozzá, melyet lehet fejleszteni, de ha nincs meg, akkor a világ legjobb képzése sem pótolhatja. Ahhoz, hogy valakiből tolmács legyen, különböző ismeretekre és adottságokra egyaránt szükség van:

a) Ismeretek:

- tökéletesen kell birtokolnia az aktív (cél-) nyelvet (esetleg nyelveket), tehát azt a nyelvet, amelyre dolgozik;
- mélyen kell ismernie a passzív (forrás-) nyelvet (esetleg nyelveit), tehát azt a nyelvet, amelyből dolgozik;
- felsőfokú végzettség vagy ennek megfelelő képesítés;
- általános tájékozottság és az aktuális események ismerete.

b) Adottságok:

- adatok elemzésére és értelmezésére való készség, intuíció;
- gyors reakcióidő és a különböző előadókhoz, helyzetekhez és témákhoz való gyors alkalmazkodás képessége;
- jó koncentrációs készség;
- átlagosnál jobb fizikai és idegi állóképesség;
- kimagaslóan jó memória;
- kellemes hang és jó előadói tulajdonságok;
- nagy intellektuális kíváncsiság;
- teljes intellektuális integritás; tapintat és diplomáciai érzék.”...

(Forrás: *Advice to students wishing to become conference interpreters*. Genf: AIIC, 1993.)

Idézi: Horvát – Szabari – Volford: *Fordítás és tolmácsolás a világban*, ELTE BTK, Budapest, 2000, 177–178. l.)

Nézzük részletesen.

„Tolmács–alkat”, „fordító alkat”. Közös és eltérő készségek, képességek. A fordító lehet **introvertált**, a tolmács **extrovertált**. Ugyanakkor **jól szocializált**, inkább **beilleszkedő**, semmint lázadó személyiség. Nem forradalmár. Inkább okosan megalkuvó. („Terepszínűvé” kell tudni válni. – A tolmács „non–person”. Mintha ott sem lenne.)

Figyelem, koncentráció képesség. Csak a tolmács–figyelem 100 százalékos. (Vö.: „*Le public n’entend qu’une réplique sur deux.*” – Molière.) **A figyelem megosztásának képessége.** Nagy szellemi és pszichés terhelés tartós elviselésének képessége. (Agysebész, légi menetirányító.)

Az „ego” nem lehet túl nagy. Nem lehet mindig igazunk. A „*rechthaberisch*” ember nem alkalmas tolmácsnak (fordítónak). **Empátia** és **önalávetés**: jellegzetesen **női** tulajdonságok. (Anekdota: „*zéró bázisú büdzsé*”. Anekdota: „*accumulation primitive du capital*” – H. Gy. volt min. eln.) Az „alany”, a politikus lehet *paranoid*, lehet *bizalmatlan személyiség*, a tolmács soha. És nem az eszméknek, hanem az alanynak és az állítmánynak vagyunk elkötelezve. Az a dolgunk, hogy a leírt és kimondott szöveget legjobb tudásunk szerint a lehető legpontosabban újraalkossuk egy másik nyelven. Ugyanakkor **nem nyelvet fordítunk nyelvre, hanem kultúrát kultúrára**. (Anekdota: „Váljék kedves egészségükre!”) Jó fordító, jó tolmács csak az lehet, aki otthon van több kultúrában, és él benne a szándék, hogy ezeket közelítse egymáshoz.

Öntudat és én-tudat. Tudatos **önismeret, valóság-érzékelés, realitás-érzék** („két lábbal a valóságban.”) Megértetés: **pedagógiai érzék!** Fantázia, képzelőerő **erős valóság-kontroll** alatt. Nem járhatunk a fellegekben, nem lehetünk fantaszták. Önismeret: a munkaeszközöm a személyiségem. Pontosán ismernem kell képességeimet és határait, fel kell tudni mérnem a teljesítményemet. Az énkép nem térhet el nagyon a rólam másokban alkotott képtől. („Az önérzetet hagyjuk a ruhatárban!” Barátságos, jóindulatú, konstruktív személyiség-vonások.) Ugyanakkor önbizalom, lelki szilárdság.

„*Téged nem zavar hogy mindig másnak a szövegét mondod?*” (H. Gy. nőismerőse).

Az ember majdnem mindig másnak a szövegét mondja. A nyelv és a gondolatok többsége nem a mi tulajdonunk, nem mi találtuk ki. A nyelv és a gondolkodás **konszenzuális**, közmegállapodáson alapuló tevékenység. „*A nyelvi jel önkényes.*” (Ferdinand de Saussure). A fordítás és a tolmácsolás „interpretatív” tevékenység. „Hozott anyagból” dolgozunk. Másnak a portékáját áruljuk. A fordító, a tolmács e ténynek fokozottan tudatában van.

Rokonszakmák: zenei előadóművész, operaénekes, hangszeres szólista (kamarazenész) vagy zenekari muzsikus, tanár, újságíró. Kevésbé szólisták vagyunk, inkább **csapatjátékosok**. A „primadonna” típusú tolmács konfliktusba kerül a társaival, a közönséggel és végső soron önmagával. A fordító a leírt és lefordítandó szöveggel.

Nőies vagy férfias tevékenység? (Molnár Ferenc bon mot-ja: „*Kétféle színésznőt ismerek: női színésznőt és férfi színésznőt.*”) Szeretünk pletykálgodni, megsértődni, stb. De nem jó, ha valaki veszekedős, intrikus, hazudós.

Ugyanakkor a tolmácsolás **társas** tevékenység, csak jól szocializált, társaságot kedvelő ember tudja jól művelni. K. G. kollégánk bon mot-ja: („*Miért mentem én tolmácsnak? Utálom az embereket, zárkózott vagyok, és kifejezési nehézségeim vannak.*”) A fordítás magányos tevékenység, jól kell tűrni hozzá a **monotóniát**, az izolációt. A fordító íróasztala börtön és gályapad egyszerre. Embergyűlölőből végső soron lehet jó fordító, jó tolmács aligha. De a jó tolmácsot is jellemzi a **nagy munkabírás**, a **kitartás**, a jelentős **frusztráció-tolerancia**.

Akárcsak a színészek vagy a kamarazenélő muzsikusok, egyszerre vagyunk **partnerei** és **riválisai** egymásnak. („*Ne állj elé, mert takarsz!*”) – „Lejátszani” a másikat, a többieket a színpadról.

A **felelősségtudat**. A jó tolmácsban kell lennie valamennyi jó értelemben vett **vagányságnak, felelőtlenységnek**. (P. T. kollégánk: „*Megjöttünk ennek a szélhámós szakmának a képviselőjében.*”) (Szállóige: „*Mindenki olyan tolmácsolást kap, amelyet megérdemel. Néha*

jobbat.”) Nevezzük ezt a készséget inkább **ötletességnek, találékonyságnak**. (Anekdota: „Haris és nemes kócsag” „Hiúz.”). A jó tolmács nehéz, szorult helyzetből is „kivágja magát”.

Ugyanakkor ez **bizalmon alapuló** tevékenység: a legfontosabb, hogy tudjunk **bizalmat** kelteni és tudjuk a bizalmat ébren tartani a „közönségben”, a „fogyasztókban” a tevékenység gyakorlásának teljes időtartama alatt. **Felelősségtudat**. (Christopher Thiery anekdotája De Gaulle-ról: „*En répond-il?*”)

Mikor hallgathat a szinkrontolmács? Hogyan kell hallgatni?

Mondatstruktúrák különbözősége különböző nyelveken. (Anekdota: „*Mire vár?*” „*Az állítmányra.*” „*Ne várjon, tolmácsoljon!*”)

A jó fordító nem törődik az idővel. Megteheti. Lassú, megfontolt ember is lehet jó fordító. Olykor napokat is elgondolkodhat egy-egy jó fordulaton. A tolmács **reakciósebessége** többszöröse az átlagosnak. (V. ö.: Vívóedzés a leeső zsebkendővel!) A tolmács a pillanatnak dolgozik. A produkciója ezért is nem végleges, nem kicsiszolt, nem lehet írásos publikáció alapja. Nem is szeretjük, ha rögzítik a tolmácsolt szöveget. A fordító lehet **perszeveratív**, sőt jó is, ha az. A tolmács figyelme gyorsan fluktuál.

Ugyanakkor a fordító lehet **maximalista**, a tolmács a legjobb esetben is csak „**optimalista**”. (Anekdota: P. I. 1989-ben a francia tévében: „önkényuralom”.)

Mánia és depresszió.

Humorérzék.

Lényeglátó képesség, gyors helyzetfelismerés.

„Túlképzettség”: a háttérismeretek, a műveltség szerepe. (Anekdoták: „*La Pasionaria*”, Pontus Euxinus helyett „Poncius Pilátus.” *Shoah, Gestapo, Mittal Steel*. Bajban vagyunk a számokkal. Anekdota: Öt gramm vagy öt milligramm? – kvalitatív szemlélet kvantitatív helyett.)

A **műveltség, a háttérismeretek** szerepe. Korfesző szavak és fogalmak. Egy-egy kultúrára jellemző fogalmak. (Kultúra-függő kifejezések, szólások: „*Gangos bérház, le jeudi. Les gens du voyage. Camembert, Président!*”) Utalások és *understatement*-ek. Viccek, szóviccek: „Cs-vitamin.” (Vargabéles, Feszty-körkép, „*pörköltöznek már az elvtársak*”). („*A nap nyugaton kel fel*”, „*Ez az út vezet Dél felé*”). („*Színre várok a Merkurnál.*” „*Devizakülföldi természetes személy.*” – „*Az NDK turmixgép, a kivehető ajtó. Hogy megérkezett-e már?*” Hálapénz, pult alól. „*Ausztria–Magyarország. Jó, de ki ellen?*”)

Kíváncsiság, érdeklődés. A gondolkodás **rugalmassága és plaszticitása.** Jó **előadókészség**. („Megtartani az előadást”. Szemkontaktus, gesztikuláció. Hangerő. Artikuláció. Orgánus. „Ne fűrdjön a hangjában!”)

„Lifelong learning” és „Long life learning” (H. J. akadémikus). Tanulási képesség és várható élettartam összefüggése. Szeretünk ismereteket szerezni. Erős **motiváció**.

Etika és etikett. Tolmácsviselkedés, az „ego” szerepe. Kollegialitás és szolidaritás. V. ö.: „*Hazudni pedig nem szabad.*” (Deák Ferenc a sajtóról.) Nincsenek speciális erkölcsi szabályok. Tudni kell, hogy a munka nem rólunk szól, nem mi vagyunk a középpontban. A

tolmács háttérismeretei nem befolyásolhatják a közlések tartalmát. Szabad-e a beszélőt helyesbíteni, felülbírálni vagy cenzúrázni?

Örülök, hogy évtizedeken át gyakorolhattam és taníthattam ezt a csodálatos, kalandos és változatos hivatást, szakmát, mesterséget.

Irodalom:

Seleskovitch, Danica: Langage, langue et mémoire.(Minard, Paris, 1975)

Seleskovitch, D.: L'interprète dans les conférences internationales (Lettres modernes, Minard, Paris, 1981)

Seleskovitch, D. – Lederer, M.: Pédagogie raisonnée de l'interprétation (Paris, Didier Érudition), OPOCE Luxembourg

Marianne Lederer: La traduction simultanée (Lettres modernes, Minard, Paris, 1981)

Advice to students wishing to become conference interpreter (Genf, AIIC, 1993.

Moser–Mercer, B.: Quality in Interpreting: Some Methodological Issues. The Interpreters' Newsletter 7, 1995

K. Szabari: Are Interpreters Born or Made? In: Krawutschke, P. (ed.): Connection. Proceedings of the 36th Annual Conference of the American Translator Association. (1995)

Daniel Gile: Regards sur la recherche en interprétation de conférence. Presses Universitaires de Lille, 1995.

Szabari Krisztina: Tolmácsolás. – Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába. (Scholastica 1999.)

Horváth Ildikó – Szabari Krisztina – Volford Katalin (szerk.): Fordítás és tolmácsolás a világban, ELTE BTK Fordító– és Tolmácsképző Központ, Budapest, 2000)

Klaudy Kinga: Bevezetés a fordítás gyakorlatába.

Klaudy Kinga: A fordítás elmélete és gyakorlata. Scholastica, Budapest.

Sallai, J.: A tolmácsolás pszichológiai megközelítése. Fordításelméleti füzetek, 5.